

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕВІДЕНЦІЙНОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Ірина ПЯНКОВСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті проаналізовано різні підходи до визначення категорії евіденційності в мовознавстві, описано типи евіденційності та охарактеризовано різноманітні засоби її репрезентації в німецькій мові.

Ключові слова: евіденційність, пряма евіденційність, непряма евіденційність, інференційність, переказування, перцептуальність, модальність.

In the paper the different methods of approach to the determination of the category of evidentiality in linguistics are analysed, the types of evidentiality are described and various means of their representation in German are defined.

Key words: evidentiality, direct evidentiality, indirect evidentiality, inferenciality, retelling, perceptuality, modality.

Явище евіденційності є предметом наукових розвідок у багатьох мовах, тому на сьогоднішній день існує чимало робіт, присвячених цій проблемі, зокрема, відомі дослідження Л. Андерсона, Н. Арутюнової, П. Дендаля, Н. Козинцевої, Дж. Натца, Ф.Р. Палмера, Т. Уілетта, Ф. де Хаана, В. Храковського, М. Шмельова та інших. Проте дослідження категорії евіденційності започатковане в мовознавстві відносно недавно (останні десятиріччя ХХ ст.), тому існує ціла низка дискусійних питань, пов'язаних зі статусом цієї категорії, граматичними й лексичними засобами її маркування, семантичними особливостями функціонування цих засобів у системі мовлення.

Об'єкт дослідження становлять моно- і поліпредикатні німецькомовні конструкції із семантикою евіденційності. Завдання пропонованої статті полягають у систематизації підходів до визначення категорії та типології евіденційності, встановленні засобів її репрезентації в німецькій мові на різних мовних рівнях.

Поняття евіденційності розглядають у лінгвістиці в широкому і вузькому сенсі. У широкому змісті – це модальність, яка вказує на те, наскільки той, хто говорить, упевнений в інформації, яку він повідомляє. Відповідно, евіденційність може мати такі значення: впевненість, сумнів, логічну можливість або необхідність. У вузькому розумінні ця категорія слугує для вказівки на джерело, від якого/ з якого мовець отримав знання [4: 203-207]. Основною особливістю досліджуваної категорії у європейських мовах, зокрема, німецькій, є «різнооформленість», тобто здатність бути представленою засобами різних мовних рівнів, оскільки евіденційність у цих мовах постає функціональною, або комунікативною категорією, категорією тексту [1: 32].

На думку Р. О. Якобсона, категорія евіденційності передбачає співвідношення між об'єктивним фактом та ситуацією його відображення [10: 96]. Основними евіденційними джерелами виступають чуже мовлення і перцептивне сприйняття, за допомогою яких мовець будує пропозицію про події, безпосереднім свідком яких він не був [6: 2]. Експлікатори евіденційних значень (евіденціали) є «показниками, які означають те, що стосується джерела інформації, на підставі якої утворюється пропозиція» [11: 274]. Залежно від джерела інформації, на яке вказує мовець, Т. Уілетт виокремлює три основних типи евіденціалів:

- пряме свідчення (attested evidence), яке містить вказівку на джерело, яке доступне сенсорному сприйняттю, тобто сенсорна евіденційність;

- непряме свідчення із вказівкою на джерело інформації, тобто переказування (reported evidence);

- непряме свідчення, яке ґрунтується на непрямих ознаках, які дозволяють мовцеві встановити ситуацію, свідком якої він не був (inferring evidence), тобто інференцію [13: 57–58].

Т. Уїллет розподіляє сенсорні евіденціали відповідно на: візуальні (visual), аудитивні (auditory) та ті, які сприймаються іншими шляхами (other sensory), та зараховує до них різноманітні класи слів: модальні слова, дієслова, прислівники, модальні словосполучення на зразок *to my mind, in his opinion*, дискурсивні маркери, частини складнопідрядного речення (*he said*), парентези (*as he said*) тощо [13: 57–58].

Деякі інші лінгвісти, узагальнюючи непрямі джерела інформації, визначають два основних семантичних підтипи евіденційності: пряму та непряму [3: 46; 5: 15].

За допомогою прямої евіденційності мовець констатує факти, викладає думки тощо, в істинності яких він не сумнівається та намагається цю істинність довести, в такому разі евіденційність часто поєднується з оцінкою того чи іншого кута зору [2: 24]. Засобами репрезентації прямої (сенсорної) евіденційності у німецькій мові виступають:

1. Конструкції з особовим займенником I-ої особи однини або множини *ich, wir* і перцептивні дієслова на зразок *bemerken, beobachten, fühlen, merken, sehen, hören* або дієслова із семантикою ментальності *glauben, halten für, finden, annehmen, gestehen* тощо, напр.: *Ich merke, dass mit Reden nicht mehr viel zu machen war* (E.M. Remarque); *Ich gestehe, dass ich mir mit diesem Appell öfter ein wenig wie Don Quichotte vorkomme*.

2. Сталі звороти й мовленнєві кліше ментальної сфери (думки й припущення): *meiner Meinung / Ansicht nach, ich habe den Eindruck, ich habe eine Idee, ich bin der Überzeugung* та ін., напр.: *Ich hatte den Eindruck, dass niemand in der Nacht geschlafen hatte*.

3. Утворення з описовими зворотами, які вказують на пряме джерело інформації (*vor meinen (unseren) Augen, gleich vor mir(uns), in Anwesenheit von, im Beisein von, in j-s Gegenwart* та ін.), напр.: *Dieses Problem wurde in meiner Anwesenheit diskutiert; In Gegenwart von anderen hat er ihn beschimpft*.

Непряма евіденційність може бути представлена системою засобів різних мовних рівнів, об'єднаних спільною семантикою експліцитної вказівки на опосередковане джерело мовця стосовно інформації, яку він повідомляє. Такі висловлювання можуть ґрунтуватися на умовисновках (інференційність), повідомленні іншої особи (переказування), чуттєвому сприйнятті іншої особи (перцептуальність) [3: 46].

Інференційність ґрунтується на логічних висновках, коли для пошуку причини ситуації мовець відбудовує її за певними наявними ознаками й шляхом здійснення розумових операцій. Засобами вираження цього значення виступають:

1. Модальні слова й словосполучення, які містять вказівку на джерело інформації і функціонують у висловлюванні як вставні компоненти (*bestimmt, gar, gewiss, meiner Meinung nach, natürlich, meinetwegen, sicher, vielleicht, wahrscheinlich* та ін.), напр.: *Ein junger Mensch kam, lesend, ein Student wahrscheinlich* (E.M. Remarque); *Dies ist meiner Meinung nach aber weder für die Betroffenen noch für die Sache nützlich oder sinnvoll* [1: 23].

2. Прислівники (*klar, offenbar, offensichtlich, selbstverständlich, verständlich* тощо), напр.: *Es ist aber offensichtlich, dass die Ursachen in den verschiedenen Lebensabschnitten unterschiedlich häufig sind*.

3. Синтаксичні конструкції з дієсловами ментальної діяльності (*denken, glauben, halten, meinen, vermuten, verdächtigen, wissen, Schlußfolgerung ziehen* тощо), які вказують на факт сприйняття інформації або володіння нею, напр.: *Er hätte wissen müssen, wie gefährlich das war* (H. Böll).

4. Речення з іменниками, спільнокореновими з дієсловами на позначення інтелектуальної діяльності, які входять до складу головної частини складнопідрядного речення і виконують аналогічну функцію, що й дієслова (*der Gedanke, die Meinung, der Verdacht, die Vermutung, die Schlußfolgerung* та ін.), напр.: *Dies aber legt die Vermutung nahe, dass die Staatsbank mit dem*

*beabsichtigten Einstieg der Preussag bei Hapag-Lloyd handfeste Eigeninteressen verfolgt; Er ist schnell zu der **Schlussfolgerung** gekommen, dass er dazu gar nicht in der Lage ist.*

5. Конструкції є неозначено-особовим займенником *man*, в яких цей прономінатив в узагальненому вигляді репрезентує певний колективний, збірний суб'єкт, який не конктетизується мовцем з огляду на низку причин (несуттєвість імен для даних умов дискурсу, типовість кута зору тощо). В таких реченнях використовуються дієслова й іменники, які належать до ментальної сфери, напр.: *Man geht davon aus, dass Deutschkenntnisse in der Wissenschaft, in der Wirtschaft und vor allem auf der europäischen Ebene auf jeden Fall nützlich, bisweilen notwendig sind oder gar für die Karriere förderlich* [1: 30].

Евіденційні форми переказування відображають неособисту (вторинну) інформованість мовця про події, репрезентуючи як реальні, так і нереальні дії, і вказуючи на певний (первинний / вторинний) вид інформації, отриманий мовцем. Таким чином, евіденційні морфеми можуть повідомляти, що джерелом знання мовця є особистий досвід, пряма сенсорна евіденційність, інференція в результаті непрямой евіденційності (очевидності). Всі ці чинники утворюють певну ієрархію: сенсорна: особистий досвід >> пряма евіденційність >> непряма інференція >> висловлювання [8: 173].

Ю. Рот зазначає, що переказувальні форми відбивають суб'єктивне ставлення мовця до висловлювання і їхнє використання зумовлене здебільшого індивідуальним мовним досвідом, відповідно, мова йде не про об'єктивну граматичну необхідність, а про суб'єктивну схильність до використання форм переказування. Категорія переказувальних форм характеризується стійкістю у вживанні та чіткою оформленістю. Основним у значенні цих форм, на думку Ю. Рота, є висловлення невпевненості, сумніву, недостовірності інформації, яка повідомляється. Темпоральний компонент может доповнювати це основне значення [12: 162–163].

Спільним для усіх засобів репрезентації переказування постає той факт, що мовець повідомляє інформацію, спираючись на вербальне повідомлення зовнішнього джерела (другої особи, групи осіб). Зокрема, можна зазначити такі семантичні варіанти:

1. Речення з кон'юнктивними формами (у німецькій мові досить чітко сформована система презентних форм кон'юнктива (Konjunktiv I) для передачі «чужого мовлення»), напр.: *Er sagte, dass sie nicht **komme**. Sie erzählte ihrer Freundin, sie **habe** sich gut auf die Prüfung vorbereitet.*

2. Складнопідрядні з'ясувальні речення з модусними дієсловами або іменниками, які семантично пов'язані з мовленням, мисленням, сприйняттям, напр.: *Elsa sagte, sie sei krank; Er berichtet, dass es ihm in der Schule nicht gut gehe, dass seine Lehrer und Mitschüler größtenteils gegen ihn seien* [1: 27].

3. Конструкції з евіденційними частками *denn kein(e), doch, ja, nicht, wohl*, які, крім основного модального значення «позначення чужого стилю висловлення, суб'єктивної передачі чужого мовлення», вказують на модальне значення істинності або хибності даного значення, що визначається контекстом [7: 163], зокрема, частка *wohl* означає припущення, побудоване на логічному висновкові; частки *nicht, denn kein(e), doch, ja* підкреслюють впевненість, яка базується на чуттєвому сприйнятті стану речей мовцем [9: 353], напр.: *Obwohl sie mich niemals verstanden hat und bei ihrer Geistes- und Erfahrungsstufe verstehen konnte, so muß sie **doch** immer eine Ahnung meines innersten Wesens gehabt haben; Bislang habe **wohl** kaum jemand von der neuen Software mehr gesehen als die Ankündigung im Internet.*

4. Реченнєві утворення з вставними словами і реченнями, які містять вказівку на джерело інформації: вставні слова на зразок *j-s Ansicht nach, j-s Aussage nach, nach den Gerüchten, j-s Meinung nach, j-s Worten nach*, напр.: *Nach Ansicht von Umweltschützern schwächt eine hohe Schadstoffbelastung das Immunsystem der Seehunde und macht sie für den Virus auffällig* [2: 23]; вставні речення зі сполучником *wie* на зразок *wie man denkt, wie man sagt, wie bekannt* або безсполучникові – *man denkt, man glaubt, man sagt* тощо, напр.: *Die Regierungsart, **wie man glaubt**, ist für das Volk von wesentlich höherem Rang als die Staatsform* [2: 23].

5. Конструкції на зразок *es wird angenommen, dass... / es scheint, ... / das heißt ...*, напр.: *Es **scheint**, als wollte es nicht Frühling werden; Kommerziell erwächst der harten, **das heißt** "wissenschaftlichen", Science-Fiction eine gefährliche Konkurrenz in Gestalt der Gattung Fantasy.*

Перцептуальність співвідноситься з вторинним сенсорним рівнем, коли мовець уже не виступає безпосереднім учасником ситуації, а постає зовнішнім спостерігачем того, що інша особа має прямий доступ до інформації та отримує знання через чуттєвий досвід [3: 47]. Засобами репрезентації такої семантики у німецькій мові визначають конструкції з перцептивними дієсловами (*bemerken, beobachten, fühlen, hören, merken, sehen, spüren* тощо), напр.: *Man spricht endlich die gleiche Sprache, **bemerkt** eine Kommentatorin in der Tageszeitung mit Blick auf die neuen Herren...; Doch die Polaken **spürten** wohl, dass die Kugeln hageldicht geflogen kamen, und dass die Sache brenzlich wurde.*

Таким чином, модальне значення евіденційності в німецькій мові може бути виражене системою засобів різних мовних рівнів: 1) лексичного (лексичні одиниці із семантикою мовлення, мислення, сприйняття); 2) морфологічного (дієслова, іменники, частки, прислівники); 3) синтаксичного (прості й складні речення, вставні слова і речення). Зокрема, семантику евіденційності можуть представляти дієслова мовлення, аргументації, ментальної і чуттєвої сфери, віддієслівні іменники з аналогічною семантикою, модальні прислівники, слова, частки, вставні слова і конструкції, презентні форми кон'юнктива, складнопідрядні й безособові речення.

Дослідження проблеми евіденційності в німецькій мові відкриває широкі перспективи для наукових пошуків, зокрема, з галузі функціональної семантики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балабаєва Ю. Е. Средства выражения категории эвиденциальности в немецком научном тексте / Ю. Е. Балабаєва // Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина. – № 4 (18). – Санкт-Петербург, 2008. – С. 20–38.
2. Балабаєва Ю. Е. Вставные конструкции немецкого языка в функции маркеров категории эвиденциальности (к проблеме межкультурных различий маркеров эвиденциальности) / Ю. Е. Балабаєва // Филол. науки. Вопросы теории и практики. – № 2 (6). – Тамбов: Грамота, 2010. – С. 22–25 // <http://www.gramota.net/materials/2/2010/2/5.html>
3. Григоренко М. Ю. Система средств выражения эвиденциальности в русском языке / М. Ю. Григоренко // Русский язык и литература в Украине, проблемы изучения и преподавания: материалы международной научной конференции. – Горловка: Изд-во ГТШИИЯ, 2009. – С. 45–47.
4. Корди Е. Е. О связи грамматических значений оценки достоверности и источника информации (на материале французского языка) / Е. Е. Корди // Теоретические проблемы функциональной грамматики. Материалы всероссийской научной конференции (26-28 сентября 2001). – СПб.: Наука, 2001. – С. 203–207.
5. Козинцева Н. А. Типология категории засвидетельствованности / Н. А. Козинцева // Эвиденциальность в языках Европы и Азии. – СПб.: Наука, 2007. – С. 13–36.
6. Медведева М. В. Границы эвиденциальности и эпистемической модальности / М. В. Медведева // <http://yandex.ua/yandsearch?text=Медведева+М.В.+Границы+эвиденциальности+и+эпистемической+модальности&clid=46510&tid=ua&lr=20221>
7. Михайлова В. А. Косвенная эвиденциальность в немецком и русском языках (типологический аспект) / В. А. Михайлова // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета. – №» 3–4. – Пятигорск, 2007. – С. 157–167.
8. Михайлова В. А. Реализация категории эвиденциальности в немецком и русском языках / В. А. Михайлова // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета. – № 2. – Пятигорск, 2009. – С. 171–177.
9. Плуниан В. А. Общая морфология: введение в проблематику / В. А. Плуниан. – М.: Эдиториал УРСС. – 2003. – 384 с.
10. Якобсон Р. О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол / Р. О. Якобсон; пер. с англ. А. К. Жолковского // Принципы типологического анализа языков различного строя / сост. О. Г. Ревзина; отв. ред. Б. А. Успенский. – М.: Наука, 1972. – 280 с. – С. 95–113.
11. Anderson L. Evidentials, paths of change, and mental maps: typologically regular asymmetries / L. Anderson // W. Chafe and J. Nichols (eds.) Evidentiality: the Linguistic Coding of Epistemology. – Norwood, 1986. – P. 273–312.
12. Roth J. Die indirekten Erlebnisformen im Bulgarischen. Eine Untersuchung zu ihrem Gebrauch in der Umgangssprache / J. Roth // Slavistische Beiträge. – Bd. 130. – München: Sagner, 1979. – S. 161–169.
13. Willet Th. A Cross-Linguistic Survey of the Grammaticization of Evidentiality / Th. Willet // Studies in Language. – Amsterdam, 1988. – Vol. 12. – № 1. – P. 51–97.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Грина Пяньковська – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: функціональна граматики, типологія німецької мови, зіставне вивчення німецької й української мов.